УДК 343.98.06

Олена Анатоліївна САМОЙЛЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»;
Катерина Вікторівна ТІТУНІНА,
кандидат юридичних наук,
начальник управління стратегічного аналізу та прогнозування –
помічник Міністра Департаменту організаційно-апаратної роботи МВС України

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄ КІБЕРПРОСТІР

Сьогодні все частіше навколишнім середовищем злочинця стає кіберпростір. За даними Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України щороку кількість злочинів, що вчинені із використанням високих інформаційних технологій, зростає, близька 50% таких кримінальних правопорушень залишається нерозкритими. Так, у 2016 році в Національної поліції України знаходилось 6219 кримінальних проваджень щодо цієї категорії злочинів, з них лише у 2366 провадженнях особам повідомлено про підозру; в 2017 році – 10812 проваджень, у 5118 провадженнях повідомлено про підозру; станіном на 1 жовтня 2018 року (лише за 9 місяців) – 9682 проваджень, з них у 3806 є повідомлення про підозру. Такі цифри свідчать про необхідність подальшого розроблення теоретичних засад розслідування злочинів, вчинених із використанням обстановки кіберпростору, зокрема й питань щодо характеристики особи відповідного злочинця. Адже з одного боку ознаки та якості особи злочинця прямо впливають на регуляцію злочинної діяльності, що відповідно зумовлює природу слідів злочину, з іншого, – сам злочинець перебуває під впливом об'єктивних умов навколишнього середовища, яке може позначатися на злочинцеві вже в момент початку злочинної діяльності.

Зі всієї безлічі властивостей і якостей особи злочинця для криміналістики становлять інтерес лише ті з них, що задіяні в процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відображувальних можливостей і процесу слідоутворення й водночас зазнають на собі та відображають дію інших осіб, предметів і процесів, з якими їм доводиться взаємодіяти [1, с. 112].

Слідчий на підставі аналізу слідів учинення в кіберпросторі злочину може висновувати про професіональний рівень користувача як злочинця, що зумовлений певною сукупністю ознак, як-от:

1) здатність злочинця використовувати технології анонімізації доступу до ресурсів мережі Інтернет (проксі-сервісів (комплексів програм), віртуальних приватних мереж, інших засобів-анонімайзерів);

2) мобільність злочинця (індивідуальна професійна, соціальна або географічна) [2];

3) психологічні характеристики (ознаки) злочинця, що впливають на формування й реалізацію злочинної мети;

4) роль у складі організованої злочинної групи.

Розглянемо докладніше кожен з критеріїв професіональності користувача як злочинця.

1. Вільний доступ користувачів до технологій анонімізації під час роботи в мережі Інтернет (проксі-сервісів (комплексів програм), віртуальних приватних мереж (VPN-технологій) та інших засобів-анонімайзерів) не означає, що кожний такий користувач використовує технологію правильно. Так, на форумах фахівці зазначають, що не можна закривати вкладку браузера з анонімайзером, а всі переходи здійснювати лише через неї (оскільки IP-адреса «фіксується» протягом усієї сесії в Інтернеті); жодним чином не можна використовувати легальні логін, пароль, поштову скриньку, реальні фотографії (відомості EXIF про фотографування), характерну для особи орфографію; необхідно враховувати специфіку дії анонімайзера (наприклад, Tor надає анонімність, а VPN приватність. Для банкінгу потрібна приватність, тому питання з приховуванням паролів відкрите, й вирішують його лише фахівці високої кваліфікації). І це лише окремі помилки, що мають наслідком викриття користувачів. Відчуття ж «невразливості» злочинця низького або середнього професіонального рівня може призвести й до більш вагомих помилок, які свідчать про ознаки злочинця.

2. Мобільність означає здатність швидко орієнтуватися в ситуації, обирати найбільш доцільні форми діяльності [3, с. 682]. В інформаційному суспільстві комп'ютерні мережі та інші засоби інформаційно-комунікаційних технологій сприяють глобалізації, розвитку міжнародного ринку праці, вдосконаленню різних видів індивідуальної мобільності особистості [2, с. 40]. Як види мобільності традиційно наводять географічну, соціальну та професійну. Географічну мобільність розглядають у контексті ринку праці: особа, діяльність якої забезпечує сфера телекомунікацій, може постійно змінювати своє географічне місцезнаходження, працювати «дистанційно». Соціальну мобільність у соціології визначено як здатність людей у суспільстві переміщуватися між різними соціальними рівнями й економічними групами (економічна мобільність). У кіберпросторі злочинець-користувач може бути суб'єктом багатьох соціальних спільнот (груп) у соціальних мережах, мати багато активних акаунтів (з англ. – account) чи профілів, облікових записів, або ж узагалі не мати потреби в цьому. Варто додати, що географічна мобільність не завжди пов'язана з

професійною, адже людина може мати високий ступінь географічної мобільності без можливості змінити особистий вибір і компетентність (роз'їзна робота з низьким рівнем професійної, соціальної та економічної мобільності)

3. На важливості психологічних ознак злочинця, що впливають на формування та реалізацію злочинних цілей, у контексті окремих видів злочинів справедливо наголошував Г. А. Матусовський [4, с. 56]. Розв'язання проблеми конкуренції мотивів учинення злочину нерозривно пов'язане з психологічними властивостями злочинця (психотипом).

4. У вітчизняній кримінально-правовій доктрині виокремлюють чотири види злочинних спільнот: 1) група без попередньої змови; 2) група з попередньою змовою; 3) організована злочинна група (ОЗГ); 4) злочинна організація. Організовані групи для вчинення таких злочинів можна додатково розподілити на суто національнальні (українські) й транснаціональні, члени яких діють на території України. Такий поділ підтверджує й практика ведення ЄРДР: відповідно до п. 4.4.3 Положення про порядок ведення ЄРДР 2012 року, окрема категорія злочинів підлягає реєстрації з додатковою позначкою «вчинені організованими групами та злочинними організаціями з транснаціональними зв'язками» [5].

Криміналістичні аспекти щодо ролей учасників таких організованих груп перетинаються з кримінологічним дослідженням мережевої або корпоративної моделі як видів організованої групи, що протиставляються між собою [6, с. 81; 7]. Корпоративній моделі притаманна централізована система, що має авторитарний характер; її схема є вертикаллю влади, елементи моделі можуть існувати паралельно з реальними структурами суспільства (державними або приватними). Для злочинних мереж, на відміну від корпоративних утворень, характерні непостійне членство й висока адаптивність до політичних, економічних і соціальних змін, що відбуваються в суспільному житті, без централізованої системи контролю [6, с. 92-93]. А. Л. Осипенко наводить визначальні чинники діяльності таких груп: 1) гнучке керування; 2) відносна рівноправність учасників групи, можливість змінення статусу (ролі) залежно від ситуації; 3) здатність до швидкого змінення складу групи та перерозподілу ролей; 4) швидкість відновлення втрачених злочинних зв'язків; 5) здатність виконувати те саме злочинне завдання застосуванням різного комплексу дій [8, с. 14]. Злочинець виконує певну роль у корпоративній або мережевій злочинній групі залежно від свого професіонального рівня.

З огляду на вищенаведені теоретичні позиції, спираючись на узагальнення матеріалів національної судово-слідчої практики й на підставі охарактеризованих нами критеріїв визначення професіональності (кваліфікації) злочинця можна досліджувати типи злочинця, що дій у кіберпросторі.

Список бібліографічних посилань

1. Кустод А. М. Криминалистика и механихм преступления. Цикв лекцій. М. : Изд-во Моск. Психолого-социального института; Воронеж : Из-во НПО «МОДЭК», 2002. 304 с.
2. Стрюк М. І., Семеріков С. О., Стрюк А. М. Мобільність: системний підхід. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Том 49. № 5. С. 37-70.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.
5. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : затв. наказом Генеральн. прокурора України від 17 серп. 2012 р., № 69. К., 2012.
6. Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность: монография. Отв. ред. В. А. Номоконов. Владивосток. 2001. 375 с.
6. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.
7. Осипенко А. Л. Организованная преступность в сети Интернет. Вестник Воронежского Института МВД России. 2012. № 3. С. 10-15.

Одержано 23.10.2018

УДК 351.746.1(477)

Олег Борисович ФАРІОН,
кандидат військових наук, доцент,
професор кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України ім.
Б. Хмельницького;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6751-0468

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ПРИХОВАНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ПРО ОЗНАКИ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В сучасних умовах глобальної інформатизації та розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій суспільство отримало можливість масової комунікації та оперативного вирішення різних питань, зокрема й таких, які пов’язані з порушенням законодавства. Так, для організації та здійснення протиправної діяльності стали використовуватись більш досконалі способи та методи анонімного